

Omgaan met complotdenken op de werkvloer

Inleiding

Noord Holland Samen Veilig (NH-SV) is een samenwerkingsverband van 34 gemeenten, drie Zorg- & Veiligheidshuizen, het Openbaar Ministerie en de Politie. In deze organisatie werken we aan het aandachtsveld “Contra terrorisme, extremisme en radicalisering” (CTER). We ondersteunen en versterken de lokale aanpak. Met gerichte preventie proberen we polarisatie en radicalisering te voorkomen.

Waarom een informatiesheet?

Complottheorieën kunnen wantrouwen in de overheid aanwakkeren. Dit kan zorgen voor spanningen op de werkvloer en een rol spelen bij polarisatie en maatschappelijke spanningen. In het uiterste geval kunnen ze ook leiden tot radicalisering en extremisme. De informatiesheet is bedoeld voor leidinggevendenden die meer willen weten over complottheorieën en op zoek zijn naar handvatten om in de praktijk het gesprek aan te gaan.

Wat is een complottheorie?

Een complottheorie is een opvatting dat een maatschappelijke gebeurtenis opzettelijk en in het geheim wordt gepland of uitgevoerd door een groep mensen met een kwaadaardig doel. Hierbij bestaat een groot wantrouwen tegen machthebbers of ‘het systeem’.

Waarom geloven mensen in complotten?

1. Mensen zoeken antwoorden in stressvolle, complexe of verwarrende gebeurtenissen. Een complot geeft een heldere verklaring voor onbegrijpelijke gebeurtenissen en belooft een radicale verandering.
2. Complotten verklaren op een simpele manier hoe de ingewikkelde wereld in elkaar zit. Er is een helder onderscheid tussen goed en kwaad.
3. Het gevoel om onderdeel te zijn van het ‘goedwillende volk’ is aantrekkelijk en versterkt het positieve zelfbeeld. Men ervaart solidariteit met de beweging.
4. Mensen die worden gevoed door angsten maar ook door hoop op een betere toekomst hebben behoefte aan zingeving. Een complot neemt het gevoel van machteloosheid weg en geeft een helder doel waarbij een wereld zonder de corrupte elite wordt geïdealiseerd.
5. Het vertrouwen in de overheid is de laatste jaren afgenomen. Mensen die op persoonlijk of maatschappelijk vlak slechte ervaring hebben met overheidsinstanties kunnen een verklaring hiervoor zoeken bij complotdenken.

Welke rol speelt social media?

Sociale media biedt waardevolle kansen om makkelijk en snel met elkaar in contact te komen. Het maakt de wereld groter en transparanter. Maar het gebruik van sociale media werkt ook het verspreiden van en het geloof in complottheorieën in de hand. Ten eerste heeft sociale media een faciliterende rol. Iedere gebruiker kan nieuwe content creëren zonder drempels. Daarnaast versterkt sociale media een tunnelvisie. Gebruikers worden in hun eigen gelijk bevestigd door de algoritmes. Deze algoritmes houden de gebruikers zo lang mogelijk geboeid om zoveel mogelijk inhoud aan te bieden dat past bij hun interesses en denkbeelden om zoveel mogelijk advertenties te laten zien. Hierdoor krijgen gebruikers vaak te zien wat ze willen zien of wat in lijn is met wat ze eerder hebben bekeken. Dit kan er voor zorgen dat gebruikers een onrepresentatief beeld van de samenleving ontwikkelen.

Is een geloof in complottheorieën problematisch?

Het is belangrijk om een duidelijk onderscheid te maken tussen interesse hebben in complotten en het complotten zelf. Interesse tonen is niet problematisch. En ook het oprecht geloven in complottheorieën is niet per definitie problematisch. Wel kan complotten een belangrijke rol spelen in verschillende vormen van problematisch gedrag, of andere negatieve effecten hebben. Bij de volgende punten wordt complotten problematisch als:

1. Het uitdragen van complottheorieën het functioneren negatief beïnvloeden of in strijd is met het integriteitsbeleid van de organisatie.
2. Mensen die geloven in complottheorieën wantrouwend en vijandiger worden. Ze zoeken oorzaken van problemen buiten zichzelf.
3. Dit leidt tot onwil om informatie te erkennen die het eigen wereldbeeld tegenspreekt. En als mensen verbanden zien die er in werkelijkheid niet zijn.
4. Mensen die geloven in complottheorieën sterk in wij-zij-termen gaan denken. En hierdoor anderen onterecht als zondebokken aanwijzen.
5. Mensen die geloven in complottheorieën sociaal geïsoleerd raken in contacten met collega's.
6. Een vijandsbeeld van de samenleving, de democratische rechtsorde of andere burgers ontstaat. Als dit vijandsbeeld wordt omgezet in (fysieke) intimidatie, geweldslegitimatie of het overtreden van de wet neem dan contact op met de afdeling openbare orde en veiligheid van je gemeente.

Wat kan ik doen als leidinggevende?

- 1. Staat iemand open voor een gesprek, blijf dan in dialoog.**
- 2. Probeer uit te stralen dat werknemers bij twijfels en vragen over de overheid met je in gesprek kunnen gaan, zonder dat hier direct een straf of veroordeling op volgt.**
- 3. Probeer te achterhalen of er onderliggende zorgen of angsten zijn die een drijfveer vormen en richt je op die zaken.**
- 4. Zijn er zorgen over de toekomst of mist iemand betekenisgeving? Kijk of je iemand kan helpen met een toekomstperspectief.**
- 5. Is er sprake van een gevoel van machteloosheid of gevoel van gebrek aan controle? Kijk of je kan helpen om iemand meer grip op zijn leven (te laten) krijgen.**
- 6. Spelen slechte ervaringen met instituties een rol? Kijk of je kunt bijdragen aan vertrouwen in bepaalde instituties. Wellicht kun je ook werken aan transparantie van bepaalde processen in het eigen werkveld.**
- 7. Onderzoek (eventueel in samenwerking met personeelszaken) de impact op het team en de directe werkomgeving.**

Do's tijdens een gesprek

- 1. Het startpunt is niet iemand beter te informeren, maar om iemands wereldbeeld te begrijpen en aansluiting te zoeken.**
- 2. Spreek iemand niet aan als een complotdenker en noem iemands wereldbeeld geen complottheorie.**
- 3. Zorg voor een onbevooroordeelde houding en wees oprecht geïnteresseerd in iemands denkbeelden. Stel open vragen.**
- 4. Breng eventuele feiten en argumenten pas op het moment dat iemand een vertrouwensband met je heeft opgebouwd en presenteer deze niet te stellig. Erken dat kritisch denken en een tegengeluid belangrijk is en dat media, overheid en wetenschap niet onfeilbaar zijn.**
- 5. Probeer niet de kritische blik uit iemand te halen, maar verleg deze naar verschillende bronnen die meerdere kanten van het verhaal belichten.**
- 6. Maak iemands zorgen en betrokkenheid bij de samenleving onderdeel van het gesprek.**
- 7. Wees je bewust dat iemand jou als onderdeel van de overheid kan wantrouwen. Iemand kan je woorden op een negatieve manier interpreteren, of het gesprek opnemen.**

Contact

Heb je vragen of behoefte aan advies of ondersteuning bij het aangaan van het gesprek? Neem dan eerst contact op met de afdeling personeelszaken van je eigen organisatie. Bij een (mogelijke) integriteitsschending kan je advies vragen bij de integriteitsfunctionaris. Geeft het complotdenken aanleiding tot polarisatie, radicalisering of extremisme? Neem dan contact op met de afdeling openbare orde en veiligheid van je gemeente.

Meer informatie?

Publicatie Corona en problematisch complotdenken NTA: <https://ntadvies.nl/media/1058/corona-en-problematisch-complotdenken.pdf>

De Groene Amsterdammer: complotdenken – wantrouwen tegen de macht J. van Buuren: <https://www.groene.nl/artikel/complotdenken-wantrouwen-tegen-de-macht>

Het Dreigingsbeeld van de NCTV: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dt-n/nieuws/2020/10/15/dreigingsbeeld-nctv-aanslag-nederland-voorstelbaar-dreiging-vooral-van-eenlingen>

Complotdenkers bezweren met simpel causaal verband hun angsten - Universiteit van Amsterdam (uva.nl) <https://www.uva.nl/shared-content/faculteiten/nl/faculteit-der-maatschappij-en-gedragswetenschappen/nieuws/2020/10/complotdenkers-bezweren-met-simpel-causaal-verband-hun-angsten.html>

Complotdenken: niet onredelijk? | <https://www.ru.nl/radboudreflects/terugblik/terugblik-2020/terugblik-2020/20-09-04-complotdenken-onredelijk-lezingen/#:~:text=Jelle%20van%20Buuren%20noemde%20nog,chaotische%2C%20bedreigende%20en%20onbegrijpelijke%20werkelijkheid.>

The psychology of conspiracy theories, Current Directions in Psychological Science, 2017, Vol 26 (6) - K. Douglas, R. Sutton & A. Cichoka
Beliefs in conspiracies, Political Psychology, vol. 20, 1999, p. 637-647 - Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T. & Gregory, W. L.

Deze publicatie is een uitgave van Noord Holland Samen Veilig. De gegevens mogen met bronvermelding worden gebruikt. Je vindt deze publicatie en alle andere publicaties in pdf-format op CTER (nh-sv.nl).

